

Bijlage

Lectori Benevolo
S.P.D.
Tiallingius Halbertsma
Justi filius

Aan de welwillende lezer
brengt veelvoudige groet
Tjalling Halbertsma
zoon van Joost

Utinam ipsi auctori huius lexicī
contigisset tibi L. B. salutem dicere,
neque mihi, linguarum Germanicarum
rudi, pium quidem sed ingratum
praefationis conscribendae munus
iniunctum fuisset! idque non solum
mea causa, cui etiamnum patris
adspectu, sermonibus, caritate frui
liceret, sed non minus tua causa,
cui non fragmentum Frisici lexicī
offerretur, sed qui integrum opus
habiturus fuisses, absolutum ab
eo, qui tanto oneri suscipiendo
par esset: quumque ego exilem
tantum et brevem praefationem
praemissurus sim, ille absoluti
operis consilium rationemque plene
tecum communicaturus fuisset et ex
magna doctrinae copia hauriens fuse
expositurus fuisset, quid sibi videretur
de Frisicae linguae indole, origine,
historia, de quibus ego nil habeo quae
proferam. - Sed quorsum querelae
inutiles? Quin potius explicemus,
quae causa sit cur pater opus non
ad finem perduxerit, quum tamen
aetas satis longa ei contigerit - fere
octogenarius enim decessit - et iam
iuvenili aetate operi se accinxerit.

Ac desidiā quidem nemo aequus
patri exprobrabit, qui noverit quantā
industriam per totā vitam in hīs

Ach, was het de schrijver van deze woordenlijst beschoren geweest u, welwillende lezer, zelf te groeten, en was niet mij, ongeschoold in Germaanse talen, de bijbehorende vrome maar ondankbare taak ten deel gevallen het voorwoord te schrijven! en dit is niet alleen een aangelegenheid van mij, die nu eenmaal het toezicht, de conversatie, de liefde van zijn vader heeft mogen genieten, maar het gaat evenzeer u aan, aan wie niet een gedeelte van een Fries woordenboek had moeten worden aangeboden, maar die een volledig werk had moeten krijgen, voltooid door hem, die capabel was een dergelijk karwei op zich te nemen: waar ik slechts een klein en beknopt woord vooraf zal kunnen bieden, zou hij u volledig deelgenoot hebben gemaakt van het plan en de gedachten achter het voltooide werk en zou hij, puttend uit zijn omvangrijke voorraad leerstof, uitvoerig zijn zienswijze uiteen hebben gezet op de aard, oorsprong en geschiedenis der Friese taal, zaken waarover ik niets te bieden heb. - Maar waartoe dienen nutteloze klachten? Laten we maar liever de oorzaak verklaren dat vader het werk niet tot een einde heeft kunnen brengen, terwijl hem toch een behoorlijk lang leven beschoren was - hij overleed namelijk als bijna tachtigjarige - en hij zich reeds op jongere leeftijd aan dit werk had verbonden.

Maar niemand van zijn gelijken zal mijn vader luiheid verwijten, wanneer hij ervan op de hoogte is hoeveel ijver hij

studiis posuerit, quanto ardore ea coluerit, spretis iis voluptatibus, quibus vulgus hominum delectari solet, ita ut multi, qui non norant, eum pro homine moroso haberent. Contra iure contendas eum nimis magnum opus ambitiose affectasse. Nimirum sibi proposuerat uno corpore complecti omnia vocabula et omnes loquendi modos, quibus Frisii uspiam usi essent. Itaque non satis habebat si vocabula, quibus etiamnunc Frisii Neerlandici utuntur, ordine enumerasset et explicasset, sed praeterea in seriem recipere constituerat tum vocabula Frisicae originis quae adhuc in usu sunt apud reliquos gentis Frisicae (p. VI) stirpis, Frisios dico Boreales, Orientales, Occidentales, tum vocabula antiquata, quae vetusta literarum Frisicarum monumenta nobis tradiderunt. Neque hac re contentus boni lexicographi muneri se defuturum esse arbitrabatur, nisi singula vocabula stirpibus suis attribuisset, harumque explicationi comparationem cum linguis cognatis praemisisset et exposuisset unde originem ducerent. Denique in his omnibus explicandis pater constituerat Latina lingua uti, iamdudum intermortua, qua quam difficile sit sine longis ambagibus enarrare res domestici usus, mores et instituta huius aetatis, toto coelo a Ciceronis et Caesaris temporibus distantia, neminem fugit. Magnum temporis compendium fecisset, si vernacula lingua usus esset, qua quam apte sensa explicare potuerit, omnibus qui eius opera Hollandice scripta tractarunt notum est; sed metuens, idque non sine causa,

gedurende zijn hele leven in zijn studie heeft gestoken, hoe enthousiast hij de studie beoefende, met voorbijgaan aan de geneugten waarmee het gewone volk zich pleegt te vermaken, zodanig dat velen die hem niet hadden leren kennen, hem voor een vervelende man hielden. Men kan daarentegen met recht stellen dat hij zijn ambitie wel op een erg groot werk had ingezet: hij had zich namelijk voorgenomen in één werk alle woorden en alle zegswijzen bijeen te brengen die bij de Friezen ooit in gebruik waren. En daarbij was het voor hem niet voldoende indien hij de woordenschat waarvan Nederlandse Friezen zich bedienen, in volgorde zou hebben opgesomd en toegelicht, maar bovendien wilde hij een lijst samenstellen van zowel de woorden van Friese oorsprong die nog steeds bij de nakomelingen van de Friese volksgroep in gebruik zijn, ik bedoel de Noord-, Oost- en West-Friezen, als de verouderde woorden die de oude monumenten van de Friese letteren ons hebben overgeleverd. Hij beperkte zich niet tot dit onderwerp maar oordeelde dat hij in de functie van goed lexicograaf tekort zou schieten, als hij niet alle woorden naar hun stam van herkomst zou hebben ingedeeld, ter verklaring daarvan de vergelijking met verwante talen zou hebben bijgevoegd en zou hebben uiteengezet waar die woorden vandaan kwamen. Tenslotte had mijn vader vastgesteld voor het uitleggen van al deze dingen het Latijn te gebruiken, dat al lang op sterven na dood is, maar iedereen weet wel hoe moeilijk het is in die taal zonder lange omwegen de dingen die ergens eigen zijn, de zeden en de instellingen van deze tijd, die hemelsbreed verschillen van de tijden van Cicero en Caesar, te verklaren. Hij zou veel tijd

ne sermo vernaculus viris doctis
exterarum gentium impedimento
foret, quominus cum fructu lexico
uterentur, in horum commodum
operae molestiam sibi auxit el Latine
scripsit.

Vel sic tamen opus immensum
ad finem perducere potuisset, si
maturius operis prelo parandi et
edendi consilium cepisset: sed duae
maxime causae obstiterunt, per se
quidem laudabiles, sed lexicæ editioni
in primis perniciosae. Primum est,
quod praeter lexicon Frisicum in
aliis quoque libris conficiendis
multum otii consumpsit, inter quos,
ut libellos Frisice conscriptos et
minora opuscula omittam, nomino
librum de illustri familia van Haren,
Annotationes in Maerlantii Speculi
Historialis tomum IV, a 2^a classe
Instituti Regii editas, duos libros
de variis argumentis, quibus titulus
Letterkundige Naoogst. Tum multum
temporis ei eripiebat epistolarum
consuetudo, qua cum multis utebatur.
Alterum quod obstabat quominus
maturius de lexico in lucem edendo
cogitaret, diversi generis est. Supra
nempe dixi, patrem sibi proposuisse
uno corpore quasi complecti omnia
vocabula, quibus Frisii uspiam usi
essent. Ex his vocabula, quibus
Frisii veteres usi sunt, et ea, quae
Frisii Orientales et Boreales adhuc
usurpant, iam ab aliis collecta erant
et sine magna molestia lexico inseri
poterant; at multo difficillima operis

hebben bespaard, wanneer hij zijn eigen
taal had gebruikt en hoe knap hij zijn
bedoelingen daarin duidelijk kon maken,
is iedereen bekend die zijn in het Hollands
geschreven werken heeft gelezen; maar
bang – en dat niet zonder reden – dat zijn
eigen taal de buitenlandse geleerden het
met vrucht gebruiken van zijn lexicon zou
verhinderen, nam hij voor hun gemak de
last van it werk op zich om in het Latijn te
schrijven.

Toch had hij zo'n geweldig werk nog
wel tot een einde kunnen brengen, indien
hij eerder een beleidsplan had opgesteld
voor het persklaar maken en uitgeven;
maar vooral twee factoren hielden dit
tegen, op zich loffelijke redenen, maar
vooral schadelijk voor de uitgave van het
woordenboek. De eerste is dat hij buiten
het Friese woordenboek ook veel tijd
besteedde aan het samenstellen van andere
boeken, waaronder ik, met weglating van
de in het Fries gestelde geschriften en
kleinere werkjes, hier vermeld het boek
over de illustere familie van Haren, Kant-
tekeningen in Spieghel Historiae deel
IV van Jacob van Maerlant, uitgegeven
door de tweede klasse van het Koninklijk
Instituut, twee boeken over uiteenlopende
onderwerpen, met de titel Letterkundige
Naoogst. Voorts nam de briefwisseling
veel van zijn tijd in beslag, die hij met
velen onderhield. Een tweede factor die
maakte dat hij niet heeft overwogen het
woordenboek eerder uit te brengen, is
van heel andere aard. Hierboven heb
ik reeds aangegeven dat vader zich had
voorgenomen in één werk zo mogelijk
alle woorden bijeen te brengen, waarvan
de Friezen zich ooit hebben bediend. Uit
dat geheel waren de woorden waarvan
de oude Friezen gebruik maakten, en die
welke de Oost-Friezen en de Noordelijke

pars restabat, nempe collectio vocum, quibus Frisii Neerlandici utuntur, quas nemo in unum ongerat. Habemus quidem doctissimi Epkema lexicon Gysbertianum, sed hic non nisi unius poetae vocabula collegerat, cuius poematis non nisi exigua pars inexhausti thesauri continetur, quumque praeter hunc auctorem vix unum et alterum monumentum Frisice conscriptum exstet, ex ore populi, ut ita dicam, pleraque vocabula excipienda et notanda erant. Res sane difficillima et laboriosissima; quum enim pater recte iudicaret in urbibus et vicis, quibus cum Hollandis commercium est, genuinum Frisicum sermonem multis peregrinis vocibus et phrasibus inquinatum, ne dicam plane corruptum esse, imprimis loca a frequentia hominum procul remota sibi adeunda censebat. Hinc operarum (p. VII) rusticorum, piscatorum et id genus hominum tuguria intrare solebat et cum aniculis et senibus, qui adhuc vocibus uterentur, quae iam alibi obsoleta essent, inter theam Sinensem sermones serere, ut sic quasi eliceret voces et loquendi formulas rariores, quas cum inter colloquendum notaret, non raro accidit ut hominum simplicium et qua de causa hoc faceret ignorantium suspicionem moveret. Non parum autem colligendi molestiam auxit, quod pater iam aetatis anno XXXIII Frisia relicta Daventriam migravit inter Saxones Neerlandicos, ut non nisi per paucas hebdomades quotannis ei Frisiam visere liceret, ibique materiam operis colligere. Non quidem deerant, qui operam ei ex parte levarent et sedulo notarent, si

Friezen nog steeds gebruiken, reeds door anderen verzameld en die konden zonder veel moeite in het woordenboek worden opgenomen; maar een erg moeilijk deel van het werk bleef over, te weten het verzamelen van woorden die Nederlandse Friezen gebruiken en die nog niemand in één werk heeft bijeengebracht. Wij hebben wel het Gysbert-woordenboek van de zeergeleerde Epkema, maar deze heeft de woorden van welgeteld één dichter verzameld van wiens gedicht als onuitputtelijke schat slechts een klein deel wordt bewaard, en buiten deze schrijver bestaan er nauwelijks monumenten die in het Fries zijn geschreven, en zoals ik zal vertellen, de meeste woorden moesten uit de volksmond worden vernomen en opgetekend. Voorwaar een lastige en moeizame opgave; want zoals vader terecht van oordeel was, in de steden en wijken waar handel met Holland wordt gedreven, is de echte Friese spraak aangetast door veel vreemde woorden en uitdrukkingen, om het ronduit te zeggen: vervuild geraakt. Dat gebeurt in het bijzonder doordat ver van elkaar verwijderde plaatsen door toenemend menselijk bezoek dichter bij elkaar komen. Vandaar dat hij de onderkomens van landarbeiders, vissers en dat soort mensen placht te bezoeken en bij de Chinese thee gesprekken aanknoopte met besjes en oude mannen, die nog woorden gebruikten welke elders al in onbruik waren geraakt; terwijl hij hen aldus als het ware zeldzamere woorden en uitdrukkingen ontflokte die hij dan tijdens de conversatie opschreef, gebeurde het niet zelden dat dat de achterdocht wekte van de eenvoudige mensen, die niet wisten waar het om ging. De moeite van het verzamelen werd echter niet weinig vergroot door het feit dat vader reeds

quod vocabulum insolitum vel phrasis memoranda ad aures accidisset, quae deinde patri per litteras significarent - inter quos honoris causa nomino RINSE POSTHUMUM, quum inter vivos erat in pago Waexens sacerdotis reformati munere fungentem, SALVERDAM poetam Gysberto Jacobi filio tantum secundum, ROOSJEN Hindelopensem, denique fratres eius Tjallingium et Eeltium; verum ne sic quidem illi incommodo prorsus subveniebatur et nullus dubito quin, si patri licuisset perpetuo in Frisia vitam degere, copia verborum mox in tantum succrevisset, ut multo maturius edendi consilium cepisset. Iam materia crescebat illa quidem, sed non tam celeriter ac pater volebat; quotannis nova vocabula, novi loquendi modi accedebant; quid mirum si pater, qui sibi proposuisset quod nemo assequi potest, nempe condere lexicon, in quo nullum vocabulum desit, editionem distulerit. Tandem victus assiduus amicorum precibus, qui non cessabant efflagitare lexicæ editionem, et ipse, ni fallor, metuens, ne, si diutius cunctaretur, priusquam operi manum admovisset, mors se opprimeret, anno aetatis LX editionem prelo parare coepit. Ne tum quidem omnem spem abieceram fore ut pater ipse opus perficeret; erat quidem senex, verum senex vegetus, minime enervatus, plane alter Cato, ut, nisi qua calamitas supervenisset, eum facile ad nonagesimum annum perventurum crederes. Tum sperabam eum iuniores amicos assumpturum esse, qui sibi aliqua ex parte onus allevarent et saltem molestam speciminum typographicorum

op de leeftijd van 33 jaar uit Friesland naar Deventer was vertrokken en tussen Nederlandse Saksen leefde, zodat hij slechts enige weken per jaar Friesland kon bezoeken en daar materiaal voor zijn werk verzamelen. Overigens ontbrak het niet aan mensen die het veldwerk voor een deel overnamen en zorgvuldig notities maakten, indien een ongewoon woord of opmerkelijke frase hun ter ore was gekomen, welke zij vervolgens per brief aan mijn vader doorgaven - onder hen vermeld ik met ere RINSE POSTHUMUS, die bij leven het ambt van hervormd predikant in het plaatsje Waexens bekleedde, SALVERDA die als dichter slechts voor Gysbert Jacobs onderdeed, ROOSJEN uit Hindeloopen en tenslotte zijn broeders Tjalling en Eeltje; zeker kon hij dus in zijn ongemakkelijke omstandigheden op hulp rekenen en ik twijfel er geenszins aan dat, indien het vader gegeven was geweest voortdurend in Friesland te wonen, de voorraad aan woorden weldra zozeer zou zijn toegenomen, dat hij veel eerder het plan voor uitgave zou hebben opgevat. Het materiaal nam dus wel toe, maar niet zo snel als vader wenste; jaarlijks werden nieuwe woorden en nieuwe zegswijzen aan het bestand toegevoegd; het is dan ook geen wonder dat vader, die zich had voorgenomen wat niemand kan bereiken: het samenstellen van een woordenboek waarin geen enkel woord ontbreekt, de uitgave bleef uitstellen. Uiteindelijk zwichtte hij voor de aanhoudende verzoeken van zijn vrienden, die bleven aandringen op publicatie, en indien ik mij niet vergis nam hij - vreemd dat als hij nog langer zou dralen, de dood het hem onmogelijk zou maken het werk ter hand te nemen - het zelf op de leeftijd van 60 op zich, de uitgave persklaar te maken.

correctionem susciperent. Sed eheu! spes me fefellit, quamvis assidue insisterem, ut sibi alios adiungeret, quamvis ipse quoque ultro operam offerrem, constanter aliena ope se usurum negabat: per se omnia faciebat, ipse omnia specimina typographica emendabat et, quoties ab hoc opere cessabat, materiem collectam in ordinem redigere pergebat. Si praeterea tecum reputas, eum, ut ab opere taedii pleno animum recrearet, tum quoque, ut antea, aliquantum temporis opusculis litterarii argumenti conscribendis impendisse, non miraberis mortem operi supervenisse, non illam quidem immaturam, sed ex facie coniecturam facientibus inexpectatam.

Hae maxime caussae fuerunt, cur non nisi pars operis absoluta sit. Bonum (p. VIII) quidem factum quod commentarii eius copiosissimi de lingua Frisica supersunt, laetandum quidem, quod Concilium provinciae Frisiae, cui hos commentarios una cum bibliotheca testamento legavit, censuit damnum patris morte litteris illatum, quatenus id fieri posset, resarciendum esse, et liberalissime

Op dat moment had ik nog niet alle hoop laten varen dat vader zelf het werk zou voltooien; hij was weliswaar oud, maar een krasse oude man, bepaald niet verzwakt, ronduit een tweede Cato, zodat je zou denken dat hij, als zich tussentijds geen rampzalige gebeurtenis voordeed, gemakkelijk zijn negentigste levensjaar zou bereiken. Ik hoopte toen dat hij jongere vrienden om zich zou verzamelen die de werkzaamheden voor een deel zouden verlichten en tenminste het lastige nakijken van drukproeven voor hun rekening zouden nemen. Maar helaas, dat bleek valse hoop; hoe hardnekkig ik erop aandrong dat hij anderen zou inschakelen, hoezeer ik ook zelf aanbood hem verder bij te staan, hij weigerde voortdurend enige hulp van anderen te benutten: hij deed alles zelf, verbeterde zelf alle drukproeven en telkens als hij met dat werk ophield, ging hij het verzamelde materiaal weer op volgorde brengen. Indien ge daarenboven bedenkt dat hij, om zijn zinnen bij het zo saaie werk te verzetten, ook toen, net zoals voorheen, een deel van zijn tijd besteedde aan het schrijven van werkjes over literaire onderwerpen, zal het u niet verwonderen dat de dood zijn werk heeft doorkruist, niet bepaald een al te vroege dood, maar wel onverwacht, gerekend naar fysieke omstandigheden.

Dit zijn de hoofdredenen waarom slechts een gedeelte van het werk voltooid is. Een gunstige omstandigheid is zeker dat zijn overvloedige verslaglegging van de Friese taal bewaard is en het is beslist verheugend dat de Raad van de provincie Friesland, aan wie hij deze geschriften samen met zijn bibliotheek bij testament heeft nagelaten, de dood van mijn vader heeft gekwalificeerd als een zwaar verlies voor de literatuur dat voor zover

decrevit, lexicon Frisicum ex his commentariis aut perficiendum, aut novum novo consilio concinnandum esse: sed quam acerba nihilominus mors illa litteris fuerit, non opus est ut multis explicem, praesertim iis, qui sciunt quam penitus pater Frisicam linguam cognitam haberet; quam exercitata et subtilis auris eius esset in diphthongis et vocalibus, quarum soni discrepantiam nunc plerosque fugere eum saepe conquerentem audivi, distinguendis: quam acute soleret discernere genuina vocabula Frisica a novitiis ad Hollandicae linguae normam factis, quorum laeta herba nunc pullulat et latius latiusque serpit; quam subtiliter internosceret, quatenus synonyma inter se differrent; quantam denique ad verborum derivationem et cognationem indagandam linguarum cognatarum scientiam; quantum in divinando acumen afferret. Quas virtutes cum considero nullus dubito, quin vel fragmentum hoc viris doctis gratissimum futurum sit, quo ex parte saltem suum desiderium expleatur. Quamquam iidem mecum dolebunt, quod pater, consilio illo laudabili quidem, sed pro aetate, qua suscepit, nimis arduo abiecto, non satis habuerit voces et phrases, quae adhuc in Frisia Neerlandica in usu essent, literarum ordine enumerare et explicare sermone Neerlandico, derivationibus et aliarum linguarum comparationibus omissis. Hoc enim consilium secutus bene, ni fallor, et sibi et posteritati consulisset. Primum, si intra hos fines constitisset, eam operis partem, quam praecipue omnes viri docti efflagitabant, cuique

dat mogelijk is, dient te worden hersteld, en grootmoedig heeft verordend dat de Friese woordenlijst uit zijn aantekeningen dient te worden voltooid dan wel een nieuw lexicon in een nieuw project moet worden opgezet; maar hoe bitter dat overlijden desondanks voor de letteren is geweest, behoef ik aan velen niet uit te leggen, vooral niet aan degenen die weten hoe grondig mijn vaders kennis van de Friese taal was, hoe geoefend en fijn zijn gehoor was in het onderscheiden van tweeklanken en klinkers, zodat ik hem vaak verschil in de klank daarvan hebben horen aangeven dat de meesten nu ontgaat; hoe scherp hij echt Friese woorden wist te onderscheiden van nieuwigheden die in de Hollandse taal tot norm waren geworden, waarvan het onbekommerde onkruid zich nu steeds wijder verbreidt; hoe subtiel hij aanvoelde in welke mate synoniemen van elkaar verschilden; welk een kennis hij tenslotte bezat van afleiding en verwantschapsonderzoek van woorden uit verwante talen, en welk een scherpzinnigheid hij aan de dag legde bij het gissen naar samenhang. Bij het overwegen van deze positieve eigenschappen twijfel ik er geen moment aan, dat dit fragment bij de geleerde heren in goede aarde zal vallen, waarmee voor een deel toch zijn wens in vervulling kan gaan. Niettemin zullen zij het met mij betreuren dat vader, wiens loffelijke opzet door de leeftijd waarop hij eraan begon, hem toch te hard is gevallen, zich er niet tevreden mee heeft gesteld de woorden en uitdrukkingen welke nu nog in Nederlands Friesland in gebruik zijn, in volgorde van letters op te nemen en in het Nederlands te verklaren, met weglating van afleidingen en vergelijkingen met andere talen. Want dat plan goed aanhoudende, zou hij, indien ik het niet verkeerd

rite perficiendo ille inter paucos par erat, ad finem perducere potuisset. Tum opus maculis quibusdam, quae nunc ei insident, non affectum esset. Candide enim dicam quod sentio, neque prava pietate vel potius caeco amore ductus quae unicuique patent dissimulabo.

Si pater Hollandice scripsisset, subinde non lapsus esset in Latinitate ut nunc factum videmus. Magis quidem versatus erat, ut multi ipsius aequales, in Latine scribendo, quam plerique eorum qui hodie literis operam dant, nec negem eum satis perspicue significare solere, quid velit, at, quum studiorum ratione coactus ad auctores classicos legendos parum otii haberet, contra multo saepius in barbarae Latinitatis monumentis versaretur, non raro a puro Latini sermonis usu deflexit et loquendi modos vocesque parum Ciceronianas usurpavit, quod vitium effugisset, si sermone patrio uti voluisset.

Si denique vocabula literarum ordine recensuisset, non impegisset in alterum illum scopulum de quo nunc dicam. Quicunque in lexico condendo singula vocabula suis radicibus attributurus est, ei primum opus est ut (p. IX) omnia vocabula promta, parata et quasi sub conspectu posita habeat; tum ut certam aliquam et constantem rationem sequatur,

zie, zowel zichzelf als de toekomst in acht hebben genomen. Vooral zou hij, indien hij zich aan die beperkingen had gehouden, dat deel van het werk, waarop alle geleerde heren aandrongen en waarin qua werkwijze weinigen zijns gelijken waren, tot een einde hebben kunnen brengen. Dan zou het werk vrij zijn geweest van bepaalde fouten, die er nu in zitten. Ik wil trouwens vrijuit zeggen wat ik denk, en ik zal niet uit misplaatst respect of nog minder uit blinde liefde verdonkeremanen wat voor iedereen duidelijk is.

Wanneer vader in het Nederlands zou hebben geschreven, zou hij zich voorts niet vergist hebben met zijn Latijn, zoals we nu zien dat gebeurd is. Hij was wel, zoals veel van zijn leeftijdsgenoten, meer doorkneed in het schrijven van het Latijn dan de meesten die zich vandaag de dag met de letterkunde bezig houden en ik zal niet ontkennen dat hij meestal duidelijk genoeg aanduidt wat hij bedoelt, maar omdat hij, gedwongen door zijn studies, te weinig tijd had om de klassieke schrijvers te lezen, en daartegenover veel vaker in de overgeleverde teksten in barbaars Latijn studeerde, week hij vaak van het zuivere gebruik van het Latijn af en gebruikte hij zegswijzen en woorden die te weinig ciceroniaans waren, aan welke fout hij ontsnapt zou zijn, wanneer hij zijn moedertaal had willen gebruiken.

Indien hij tenslotte de woorden in alfabetische volgorde had opgenomen, zou hij zich niet aan een tweede steen, waarover ik nu ga spreken, gestoten hebben. Iedereen die in een woordenboek afzonderlijk opgenomen woorden naar hun wortels wil indelen, heeft tot eerste taak ervoor te zorgen hij dat alle woorden toegankelijk, afgewerkt en als het ware onder toezicht heeft; vervolgens dat hij

qua semel cognita lector statim vocem invenire possit quam velit. Neutrum horum autem patri praesto fuit. Nulla, ut iam supra significavi, operis particula absoluta et prelo parata erat, quum operi edendo manum admoveret: quin etiam accidit, ut typographo specimina quae prelo mandaret flagitanti non haberet quod daret. In singulis autem vocabulis radicibus suis attribuendis adeo vacillat, ut dicas eum in hac re nulla certa et constanti ratione esse usum. Aliud vocabulum derivatum vel compositum litterarum ordine invenias, aliud simplici unde derivatur vel quocum compositum est subiunctum: non pauca etiam tum litterarum ordine, tum post simplicia leguntur, nec unquam fere iisdem verbis explicata vel iisdem exemplis adumbrata. Non minorem inconstantiam animadvertas in etymologia; nam non semper ad antiquissimam formam alicuius vocabuli derivata et composita referuntur, sed saepe formas derivatas et novitias primitivis praepositas videbis. In derivatis denique et compositis recensendis plerumque nullus fere ordo cerni potest; confusa et permista omnia.

Praeter haec vitia, quae pater effugere potuisset, si Hollandice scripsisset et vocabula litterarum ordine disposuisset. duo sunt, quae non solum in hoc opere, sed in omnibus fere eius scriptis iure culperis. Primum est quod occasione

een bepaalde vaste regel volgt, waarmee de lezer, als hij die regel eenmaal kent, elk gewenst woord onmiddellijk kan vinden. In geen van beide zaken is vader daaraan toegekomen. Zoals ik hierboven reeds heb aangeduid, was geen enkel onderdeel van het werk voltooid en gereed voor afdrukken, toen hij het redigeren van het gehele werk ter hand nam; het kwam zelfs voor, dat er, wanneer de typograaf erop aandrong drukproeven ter perse te sturen, niets voorhanden was. Bij het vastknopen van bepaalde woorden aan hun wortels is hij zo inconsequent, dat je zou zeggen dat hij terzake geen enkele vaststaande en blijvende regel gewend was. Soms vind je een afgeleid of samengesteld woord naar volgorde van het alfabet, dan weer geordend bij de enkelvoudige waarvan het is afgeleid of waarmee het samenhangt; tevens zijn heel wat woorden zowel volgens alfabet verzameld, als ook na de enkelvoudige woorden, en vrijwel nooit zijn ze met dezelfde woorden verklaard of met dezelfde voorbeelden uitgewerkt. Een even grote inconsequente afwerking bespeurt men in de etymologie; want niet altijd worden afgeleide en samengestelde vormen herleid tot de oudste vorm van enig woord, maar dikwijls zult ge afgeleide vormen en nieuwe versies vóór de oervormen geplaatst zien. Bij het bespreken van de afgeleide en samengestelde woorden tenslotte is meestal nagenoeg geen (volg)orde vast te stellen; alles is verward en staat door elkaar.

Buiten deze tekortkomingen welke vader had kunnen omzeilen, indien hij in het Hollands had geschreven en de woorden naar de volgorde der letters gerangschikt, zijn er twee waarop men niet alleen in dit werk, maar in vrijwel al zijn geschriften terecht de vinger kan leggen.

data subinde a proposito divagatur, et rebus vocabulisque explicandis inhaeret, quae aliena sunt a re de qua agitur. Lucro quidem tales digressiones apponimus, praesertim in opere non absoluto, sed aliud lexicographum, aliud annotatorem decet. Alterum, idque gravius vitium est, quod ut nusquam alias, sic ne hic quidem sibi in orthographia constitit, quod vitium ut semper molestum, sic in lexicographo minus quam alias ferendum est. Verum quidem est pleraque vocabula in aliis Frisiae Neerlandicae partibus aliter pronunciari, sed lexicographum oportet in hac re certam normam sequi, a qua nunquam discedat.

Enumeravi ea in quibus pater boni lexicographi officio defuisse mihi videtur; quae cum considero dubitatio mihi movetur, an pater unquam haec vitia vitare potuisset. Quippe ingenium eius vividum, acre, mobile laborem illum assiduum in rebus minutis quidem, sed in lexico omnino necessariis respuebat et aspernabatur; neque is erat, qui quae laboriose congressisset summa diligentia et cura diserneret et quasi in unum corpus colligeret, qui in omnibus modum et certam normam servaret, nec unquam se a proposito aberrare pateretur. Si autem hanc laudem minus consecutus est, at quanta sibi bona propria habet, quibus omnia quotquot huius generis lexica novi carent. Quum enim his nihil aridius excogitari possit, in patris lexico omnia succi plena sunt. Ubicunque librum evolveris singulas voces illustratas invenies

De eerste is dat hij bij bepaalde gelegenheden al vlot van het onderwerp afdwaalt en doorgaat met zaken en woorden toe te lichten die weinig te maken hebben met de zaak waarover het gaat. Dergelijke uitweidingen kunnen een pluspunt zijn, in het bijzonder in het onvoltooide werk, maar het één past de lexicograaf, het ander de annoteerder. Het tweede, een ernstiger tekortkoming, is dat hij net zomin als elders ook hier niet consequent is in de schrijfwijze; deze tekortkoming is altijd hinderlijk, maar is bij een lexicograaf eigenlijk niet acceptabel. Het is wel waar dat de meeste woorden in de ene streek van Nederlands Friesland anders worden uitgesproken dan in een andere, maar de lexicograaf is gehouden in dit opzicht een zekere norm te volgen, waarvan hij nooit zal mogen afwijken.

Ik heb deze zaken opgesomd waarin mijn vader in zijn hoedanigheid van goed lexicograaf naar mijn oordeel tekort is geschoten; bij de overweging daarvan voel ik overigens twijfel of mijn vader deze tekortkomingen wel ooit had kunnen omzeilen. Zijn levendige, scherpe, beweeglijke aard verwierp en verachtte de bezigheid die verbonden is aan kleine, maar voor een woordenboek alleszins noodzakelijke dingen; en hij was er de man niet naar om wat hij moeizaam bijeen had gebracht, met de grootste ijver en zorg te rangschikken en als het ware tot één geheel te verzamelen, in alles zekere standaardregels in acht te nemen, en zich nooit toe te staan van de voorgenomen zaak af te wijken. Indien hij echter deze lof in mindere mate heeft verworven, hoeveel goede zaken zijn hem daarentegen eigen welke in alle bestaande lijsten van dit nieuwe type ontbreken. Terwijl immers niets drogers dan

exemplis maximam partem ab ipso excogitatis, quorum (p. X) alia sale et venustate delectant, alia gravitate praeceptorum quasi aculeos in mente relinquunt. Modo capita ex antiquitate Frisiorum illustrat, modo usus et mores eorum hodiernos exponit. Ut verbo absolvam, si excipias ea, quae grammatici argumenti sunt, de quibus iudicare meum non est, nulla fere operis particula est quin cum voluptate legatur vel ab eo, qui linguarum Germanicarum plane rudis est. Iudice Horatio igitur pater omne tulit punctum, qui miscuerit utile dulci.

Restat ut explicem quam rationem ego in indicibus conficiendis secutus sim. Optimum sane fuisset si omnia vocabula hoc volumine explicata litterarum ordine recensuissem, sed sic indices, ut nemo non videt, nimium in modum excrevissent. Delectus igitur habendus erat. Ac primum rationem non habendam duxi vocabulorum, quae olim Veteribus Frisiis in ore erant, quaeque nunc etiam Frisiorum Borealiū et Orientalium sermone teruntur, quippe quae in idioticis, unde pater hausit, suo loco inveniantur: quamquam vel ex his ea vocabula in indicem recepi, quae pater fusius tractavit, additis notis V. Bor. vel Or. Deinde frustra in indice quaeres vocabula tum simplicia, tum composita, quae suo

deze werken kan worden bedacht, vormt de woordenlijst van mijn vader in elk opzicht malse lectuur. Waar ge het boek ook doorbladert, ge vindt elk trefwoord geïllustreerd met voorbeelden, voor het grootste deel door hemzelf bedacht, waarvan sommige behagen door speelsheid en schoonheid, andere door de zwaarte van de frasen als naalden in de geest beklijven. Nu eens gebruikt hij een toelichting uit de oudheid der Friezen, dan weer illustreert hij met gewoonten en zeden van het hedendaagse volksdeel. Om met een woord alles te zeggen: met uitzondering van de grammaticale aangelegenheden waarover het oordeel niet aan mij is, is er geen enkel onderdeel van het werk dat niet met genoeg zal worden gelezen, zelfs door hem die in de Germaanse talen ronduit ongeschoold is. Naar het oordeel van Horatius heeft vader alle stemmen verkregen door het aangename met het nuttige te verenigen.

Rest mij nog te verklaren welke methode ik bij het opstellen van de inhoudslijsten heb gevolgd. Het zou ongetwijfeld het beste zijn geweest indien ik alle woorden die in dit boek zijn verklaard, in alfabetische volgorde zou hebben behandeld, maar dan zouden de lijsten, zoals iedereen kan zien, erg lang zijn geworden. Er moest dus geselecteerd worden. Eerst heb ik de beslissing genomen geen ruimte te geven aan die woorden welke vroeger tot het idioom van de Oude Friezen behoorden en die welke nu in het spraakgebruik van de Noord- en Oost-Friezen voorkomen, omdat ze immers in de woordenboeken waaruit mijn vader putte, op hun plaats gevonden worden; overigens heb ik van deze categorie wel de woorden in de index opgenomen die vader uitvoe-

loco in lexico leguntur; aut composita quorum membra statim agnoscuntur, quum ex his membris unum aliquod litterarum ordine invenitur: aut derivata de quorum origine nemo dubitare potest, quorumque radices lexici pars absoluta continet. Contra suscepti vocabula quae data occasione quasi in transcurso illustrantur vel quorum origo vel compositio non statim in oculos incurrit, qua in re operam dedi ut mediocritatem illam tenerem quae est inter nimium et parum, ut aliquid lectoris acumini relinquerem, neque nimis anxius essem in vocabulis recipiendis.

Ex vocabulis autem, quae e linguis cognatis desumpta pater magno numero singulis vocibus Frisicis subiunxit, non nisi ea notavi, quibus illustrandi vel explicandi causa aliquid additum inveni, quod praesertim factum video in vocabulis Hollandicis et Anglicis. Si quis autem miretur Anglica vocabula cum singulis fere vocabulis Frisicis comparata esse, scito mihi ex patris sermonibus compertum esse eum in lexico componendo hoc inprimis sibi propositum habuisse ut ostenderet, Germanos qui mari Britanniam invaserunt, non solum Anglos et Saxones, verum magnam partem Frisios fuisse, quod sine dubio pater fusius explicaturus et demonstraturus

rig heeft behandeld, met toegevoegde noten V.Bor. of Or. Verder zult ge in de index tevergeefs woorden zoeken, enkelvoudig of samengesteld, die op hun plaats in het woordenboek staan vermeld; evenzo samengestelde woorden waarvan de onderdelen meteen te kennen zijn, wanneer één van die onderdelen op volgorde van de letters wordt gevonden; evenzo afgeleide woorden over de oorsprong waarvan niemand in twijfel kan verkeren en waarvan de wortels in het voltooide deel van het woordenboek zijn opgenomen. Daarentegen heb ik die woorden opgenomen die bij een bepaalde gelegenheid als het ware in het voorbijgaan worden toegelicht of waarvan de oorsprong of samenstelling niet meteen zichtbaar is, in welk geval ik moeite heb gedaan het midden te houden tussen teveel en te weinig, zodat ik iets aan het vernuft van de lezer zou vasthouden en ook weer niet te zuinig zou zijn in het opnemen van woorden.

Van die woorden evenwel, die ontleend aan verwante talen door mijn vader in groot aantal aan afzonderlijke Friese woorden waren toegevoegd, heb ik alleen die genoteerd, waarbij ik iets toegevoegd heb gevonden om ze te belichten en te verklaren, hetgeen ik vooral tegenkom bij Nederlandse en Engelse woorden. Indien iemand zich er nu over verwondert dat Engelse woorden met losse Friese woorden worden vergeleken, kan ik zeggen dat het mij uit conversatie met mijn vader bekend is dat hij bij het samenstellen van het woordenboek zich had voorgenomen vooral ook aan te tonen dat de Germanen die over zee Brittannië waren binnengevallen, niet alleen Angelen en Saksen waren, maar zeker voor een groot deel ook Friezen, hetgeen mijn vader ongetwij-

fuisset, si ipsi praefationem scribere licuisset.

Finem facit index rerum, in quem conguessi quae notatu digna inveni de Frisiorum aliorumve populorum antiquitate, ritibus, moribus, historia, et observationes grammatici generis, quae minus commode in caeteros indices recipi poterant.

Nemo opinor aegre feret me non praemisisse explicationem compendiorum, quae utpote in omnibus lexicis obvia vel tironibus nota sunt. (p. XI)

Non magis necessarium duxi omnium auctorum laudatorum nomina, quorum pater non nisi primas literas ponere solet, integra recensere, horum opera enim tam nota sunt omnibus, qui serio his litteris operam dant, ut ridiculus viderer iis, in quorum usum pater hoc lexicon scripsit, si talia interprete egere existimarem. Pauca quaedam compendia, quae putabam molestiam fortasse paritura iis, quibus nostratium libri minus noti sunt, infra explicata invenies.

Sed tempus est praefandi finem facere. Tu, Lector benevole, epitheto ornanti dignum te praesta in nostra qualicunque opera aestimanda et vale.

Scribebam Harlemi a. d. x. Cal. Iunias a. p. C. n. MDCCCLXXII.

feld uitvoerig zou hebben verklaard en aangetoond, indien het hem gegeven was geweest zelf het voorwoord te schrijven.

Het werk wordt besloten met een zakenregister, waarin ik vermeldenswaardig geachte zaken heb bijeengebracht over de oudheid van Friezen en andere volkeren, hun gebruiken en zeden, hun geschiedenis en opmerkingen van grammaticale aard, welke in de overige lijsten minder gemakkelijk konden worden opgenomen.

Niemand zal het mij, dunkt me, kwalijk nemen dat ik de toelichting van de afkortingen, welke immers in alle lijsten duidelijk zijn vermeld en zelf aan beginners ook bekend zijn, niet voorop heb geplaatst.

Evenmin heb ik het noodzakelijk geoordeeld de namen van alle geciteerde schrijvers, van wie mijn vader alleen de initialen pleegt te vermelden, voluit op te nemen; hun namen zijn immers aan allen die aan deze geschriften serieus aandacht schenken, zo bekend dat het belachelijk zou overkomen bij hen voor wie mijn vader dit werk als handboek geschreven heeft, indien ik zou denken voor zulke zaken een tolk nodig te hebben. Enige afkortingen die naar mijn idee wellicht moeite zouden opleveren voor diegenen aan wie de boeken van onze landgenoten minder bekend zijn, vindt u hieronder uiteengezet.

Maar het is tijd dit voorwoord te besluiten. Wilt gij, welwillende lezer, u deze omschrijving waardig tonen bij het waarden van al ons werk; vaarwel.

Ik heb dit geschreven op de 23ste mei van het jaar des Heren 1872.